

FATABUREN 1973

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1973

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz
Harald Hvarfner · Skans Torsten Nilsson
Layout: Torsten Stäåf
Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1973
ISBN 91 7108 068 6

Pärmens färgbild: Veteranen berättar. Detalj av en akvarell av
Bengt Nordenberg 1854. Privat ägo.

Vid spisen och tvättbaljan

Jag har alltid känt stor vördnad för mina hederliga, strävsamma, nu avlidna föräldrar. Vill här skriva ner allt jag minns, hört och vet även om mitt eget liv från år som gått. Är själv gammal och sjuklig, men minnet finns kvar.

Min farmor träffade en tysk affärsman när hon var omkring 40 år. Farmor hade en plats i familj. Det blev aldrig något äktenskap mellan dem. Han övergav min farmor, blev ensam med en son som blev uppfostrad hos en faster till honom.

Min mor var från Ragnhildsborg utanför Södertälje. Min morfar var kusk åt en greve, hade själv litet jordbruk. De var sex stycken. De var fattiga. Mor fick aldrig gå i någon skola. Barnen fick hjälpa till på åker och äng. Mor fick alltid öppna grindarna när greven kom åkande. De fick även hjälpa till med hemarbete redan vid 5—6 års ålder. Barnen fick klistra papper på tändsticksaskar, så leka var det inte tal om. Mor talade även om att när hon fick ett par nya skor en gång så gömde hon dem i en byrålåda. Hon gick mycket barfota. De hade bara en liten stuga — kök med liten kammar, åtta personer i en kall och dragig stuga vid sjön.

Så blev min mormor sjuk i lungorna och avled. Då var min mor 14

år. Hon talade om att hon tvättade mors kläder, lade dem i ett knyte och sökte arbete i Södertälje stad. Hon hade två platser innan hon gifte sig, en i ett bageri, där hon lärde sig baka södertäljekringlor, en hos en familj Otto Nordenskjöld, han som flög till Nordpolen.

Så träffades min mor och far när dom var i 17-årsåldern. Far var född 1863, mor 1866. De flyttade till Stockholm och gifte sig 1885. På 20 år fick de tio barn. Ibland dem var jag, född den 5 augusti 1894. Min mor födde alla barnen hemma, ammade oss allihop.

Vi bodde då på Söder vid Yttersta Tvärgränd. I ett stort enkelrum var vi nio personer. Det var dåligt med arbete. När mor var i grossess med mig hade far inget arbete, så jag blev mycket klen och sjuklig. Mor har talat om att jag grät natt och dag, hade engelska sjukan, fick ont i ögonen, höll på att bli blind, om ej mor skötit om mig så väl på alla vis. Hon kokte ägg och lade varma äggvitor på ögonlocken. Jag kunde ej gå och fick ej tänder förrän jag var två år gammal. Kunde ej vara ute, var klen tills jag var sex år. Då fick jag lunginflammation. Det var inget hopp att kunna klara den, men jag segrade igenom krisen, så läkaren, som kom hem, sade till mor att jag

kunde växa upp och bli hennes duk-tigaste flicka. Fick alltid en slant av doktorn när han gick. Han tände en cigarr i köket.

Den tiden var vi nyinflyttade från Stockholm till Södertälje, för far hade fått arbete på en jutevävsfabrik där. Jag tror far började sitt arbete tidigt. Jag såg honom sällan. Vi fick nog lägga oss tidigt.

Vi bodde i ett fyrfamiljshus, Skogsparken 10, omodernt, en vedspis och ett fotogenkök. Vi var väl 7—8 personer i ett rum. Jag fick alltid ligga i egen säng. Mitt emot huset var en tallskog som jag lekte i sen jag så småningom blev stark.

Det var ordning och reda i vårt hem. Vi fick växa i varandras kläder. Vi hade så litet kläder så när mor skulle tvätta våra linnen, så fick vi taga på oss ett extra linne, som vi fick ha en dag i tur efter varandra, för mor tvättade varje dag. Mor sydde lite nytt ibland. Åt sig själv fick hon sy en kjol vart tionde år. Hon hade aldrig någon hatt. Det var en halsduk och en schal att vara klädd i. Mor talade om för mig en gång att när mina systrar gick i skolan i Södertälje var deras enda skor utslitna, så mor gick till skolan och bad om hjälp med skor. Det kom en person hem för att undersöka saken. Mor hade en symaskin, som han tyckte var onödig. Så hade hon fått av sin svärmor ett vitt hemvävt sängtäckes, som han tyckte var onödigt. Mor blev ledsen och gråt, men barnen fick skor. Hade hon haft smutsigt och slarvigt i hemmet så hade det kanske varit bättre.

Mor var i farten jämt. Hörde talas om att hon var oppe i ottan, 4—5

på morgonen, bar ut tvätt och vatten, för det var ju många som skulle ha rent och ombyten. Sedan när hon tvättade större tvätt i tvättstugan, då kom det andra fruar dit för att träffa mor, för hon var för det mesta gladlynt och rolig.

Mor bakade alltid rågröd. Så minns jag när Frälsningsarmén kom ifrån Stockholm med båt. Då såldes södertäljekringlor. Mor var även där och hade bakat kringlor hemma, som hon sen sålde vid båten. Ibland fick jag följa med när det var möten och musik förbi kanalen en plats bort.

År 1900 föddes min syster Sigrid. Min äldsta syster Viola fick hjälpa till hemma, för även mamma och två andra systrar Hillevi och Judit, fick arbeta ibland i den fabrik som min far arbetade i. Mina systrar fick gå och handla mat. På vintern åkte dom kälke till affären. Då fick dom en strut karameller. Det var allt godis vi fick. Mor tala ej om att vi hade födelse- och namnsdagar, minns endast en julgran, inga julklappar.

Två bröder och en syster dog i Södertälje. Bröderna fick strupsjuka. Jag minns en bror, Nils hette han. Han var hes och ville gå in till en granne som hade en son. Det var väl i början av sjukdomen. Sen minns jag inget mer. Det gick fort. Två systrar fick difteri men klarade det.

Så sökte min far arbete i Stockholm hos en grosshandlare Hallman (Papper och bindgarn). På lagret först, sedan ut med en stor skottkärra på Stockholms gator och gränder till affärer med varor. Han blev mycket omtyckt. Han var där en tid för att pröva arbetet. Efter några månader, det var 1901, flyttade vi till Stock-

1. Hornsgatan vid Maria kyrka. Såväl dragkärror som hästanspända kärror var ett vanligt inslag i gatubilden. Foto i Stockholms Stadsmuseum.

holm till en lägenhet på Brännkyrkagatan 58, 2 tr. — omodernt, vc på gården, vatten och slask i en förstuga. I köket fanns det rum för en kökssoffa för Hillevi och Judit. Jag kan förstå nu efteråt att min äldsta syster, som var 17 år då, låg i någon sorts tältsäng i köket, för vi var ju sju personer. Emellan rum och kok var det rum för en stor byrå och en garderob. Sen låg mor och far och vi två mindre barn i rummet.

Likadant som i Södertälje fick min äldsta syster vara hemma och hjälpa till. De andra två, 13 och 15 år gamla, fick arbeta, Hillevi på en tri-

kåfabrik och Judit i ett hem. De fick hjälpa till så gott dom kunde. Sen började även Judit på samma fabrik.

År 1902 började jag skolan i Tantolunden. Maria folkskola hette den. Då var jag fyllda åtta år. Då hade jag blivit mycket bättre till hälsan. Kom så väl ihåg när jag första gången gick till skolan. En lång träbro ovanför tobaksländ. Nedanför var det litet högt, men det var träräcke, så man ej kunde ramlä ner. Så hade vi Tantolunden intill. Det var mycket nytt för mig att börja skolan. Jag var så tyst och blyg. En skolförälder som bestämde över oss.

2. Parti av Tanto-
lunden 1906. Foto
i Stockholms Stads-
museum.

Jag minns en examen. Mor hade sytt en röd klänning med vita små prickar. Ett två centimeters brett hårband. Jag kände mig så högtidlig.

När jag var tio år fick jag plats på eftermiddagen i ett hem mitt över gatan intill Maria saluhall. Frun var klen efter en förlossning, hade en liten dotter. Där hos fru Karlsson var jag två à tre timmar varje dag, ej söndagar. Fick gå ärenden, skala potatis, duka köksbordet till maken kom från arbetet, röra i grytan. Så fick jag middag varje dag, några kronor då och då. Sen fick jag diska, skura knivar och sopa golvet. Så fick jag smak för hem och matlagning. Sen flyttade fru Karlsson till Hornsgatan 46 1 tr., men jag fortsatte efter skolans slut hos henne.

År 1905 flyttade vi själva till Volmar Yxkullsgatan 11 2 tr. över gården, en tvårumslägenhet. Då skulle

mor ha en liten igen. En dotter till föddes hemma dagen efter inflyttningen. Då skulle min äldsta syster gifta sig. Min syster och sväger fick det stora rummet, så de måste passera över det rum som vi sov i för att komma till sitt. Min gifta syster hade tidig morgonstädning och mina två andra systrar låg i kökssoffan som vanligt.

Min lillasyster avled efter 16 dagar — hon fick gulsot — men i alla fall sörjde jag henne och grät många gånger. Jag minns när jag drog barnvagnen i köket hos fru Karlsson, då stod jag där och grät i smyg ibland.

Men allting har en övergång. Vi var i alla fall fyra stycken som skulle sova i det minsta rummet. Så hände det sig att min mor och far tog hand om en kusin till oss, en pojke som hette Harry. Då blev vi fem stycken i alla fall. Han var ett år gammal. Då

var det jag som ibland måste bära honom till Adolf-Fredrikstorg för han skulle få luft, men detta var nog ej bra för min långa rygg.

Då jag var tolv år hjälpte jag till hemma och var barnvakt åt min bror och så hade jag läxorna. På den tiden slutade man kl. 1 i skolan, så det blev några timmar hos fru Karlsson mellan 3 och 6 em. Sen var jag även och gick ärenden snett över gatan åt en fru Montelin, antagligen nygift. Frun hade plats, men ibland var hon hemma. Min mor fick alla de slantar jag tjänade.

Ibland blev mammas hembakade bröd slut sista dagarna i veckan. Då gick jag opp tidigt, för i bageriet på S:t Paulsgatan fick man köpa bröd sen dagen förut. Det var lång kö, så man var där före sex på morgonen.

En gång, jag var i 11—12-årsåldern, fick jag följa med min syster och sväger till Fjäderholmarna en söndagsmorgon. Min sväger hade en arbetskamrat som ägde en roddbåt. Vi hade lite mat med oss och kokte kaffe på primuskök. Det var så lugnt och stilla. Det var en stor upplevelse att få en sådan sjöresa och få vara ute i en skogsbacke en hel söndag.

Så flyttade min gifta syster och sväger till Ölandsgatan. Mamma och pappa hade ej råd att ha lägenheten kvar då, utan vi flyttade till Brännkyrkagatan 94, n.b. över gården. Vattnet och slask inne, som väl var, och vc på gården. Men den lägenheten var fuktig, så mor fick någon sorts astma.

Far slet och knoga med sina tunga kärror kring gator och gränder och branta backar, men så fick han en annan man till hjälp. Längre fram

blev det en lastbil. Far var väldigt stark, inget onödigt fett på hans seniga kropp och lång och ståtlig var han. Jag var lik min far både i utseende och karaktär, för jag blev längst av alla syskonen.

Jag minns att far och jag gick nästan varje söndag till Ebeneserkyrkan medan mor städa och gjorde i ordning maten. Så var det nykterhetsmöten som jag besökte ibland med far och mor. Gick ibland till Ans-gariikyran, några hus ifrån där vi bodde, gick opp på läktaren och lyssnade på den vackra sången. Man har ju ej fått höra vidare musik och sång. I skolan hade vi en sångfröken, så där fick jag lära mig andra stämman. En gång stannade jag på Hornsgatan där jag hörde härlig musik från ett fönster, det var piano. Jag lyssnade en lång stund. Än i dag älskar jag musik och sång.

Så blev jag 14 år. På grund av att jag började skolan så sent som 8 år fyllda, så var det bara jag i klassen som fick sluta. Då hade jag både läsning, aftonskola och arbete hos en fröken Sally Olson på Hornsgatan 42 1 tr. Hon gav pianolektioner för både små och stora. Jag var där till kl. 8 varje morgon utom söndagar. Jag skulle sopa och damma och handla hem mat till kl. 9, då eleverna kom, bära vatten och slask, städa förstugan och diska. För detta hade jag sex kronor i månaden. Det nötte jag nog skor för, men mor fick de pengarna.

Min mor hade svårt att få ihop till min konfirmation. Jag fick en svart tvådelad klänning och en blå kort jacka. Jag minns att mor grät. Det var 1909. I flera somrar använde jag den svarta kjolen till söndagar när

3. Hornsgatan 116
med Manhems bad-
och tvättinrättning.
Foto i Stockholms
Stadsmuseum.

jag var ledig med en blus till som jag fick av mor. Den var vit- och skär-
randig. Man kände sig så fin. Så fick
jag en blå bomullsklänning av min
moster som var barnsköterska, så
det var att tvätta och stryka varje
vecka. Jag hade uppsatt hår. Flätade
många smala flätor. Vad nöjen angår
ingen dans, ingen bio. Var en gång

med min syster på en bio på Horns-
gatan.

Livet går vidare. Jag är nu stora
flickan, slutar med alla småarbeten,
fick jungfruplats på heltid, åtta kro-
nor i månaden, fri mat och husrum i
en köksalkov, egen garderob. Det var
hos fru Montelin, som jag förut gått
ärenden hos, när jag gick i skolan.

En stor trerumslägenhet 5 tr. upp. Prästgårdsgatan 15 A, ingen hiss. Frun arbetade, inga småbarn, mest trägolv, höga fönster, ingen värme eller varmvatten på den tiden. Åtta kronor skulle räcka till skor och kläder och nöjen. Man hade inga laster av något slag. Man hade inte ens särskilda nattlinnen. Bada gjorde man i Manhems bad på Hornsgatan intill Hornskroken, för dit flyttade mina föräldrar, Hornskroken 1. Jag vantrivdes hos Montelins. Jag ville ha en plats där matmor fanns hemma om dagarna, så jag slutade efter tre månader.

Så träffade jag portvaksfrun för huset Prästgårdsgatan 15 A och 15 B. Jag fick veta genom henne att i det andra huset var det ett herrskap som önskade ensamjungfru, så jag gick dit. Hon antog mig genast. Fru Linderblad var namnet. En något mindre trerumslägenhet än hos Montelins. Så var frun hemma om dagarna. Maken var kamrer. Men jag visste ej att fru Linderblad var i grossess. Jag började den 1 augusti 1909. I slutet av mars månad nedkom hon med sitt flickebarn. Det ägde rum hemma. Hennes make och jag blev väckta kl. 2 på natten. Så kom barnmorskan.

Fru Linderblad var dalkulla. Herrns far hade en speceri- och kött-affär i hörnet av Bellmansgatan och Hornsgatan. Jag fick mycket god mat. Hon var duktig att baka. Hon var perfekt, men hon hade städdille. En gång i månaden så gott som störrengöring. Alla tavlor skulle tagas ned. Det var ett putsande och fejan-de varje vecka. I köket drog hon med pekfingret på dörrkanterna. Spisen måste vara lika blank jämnt, så jag

frös hellre än jag gned på spisen varje dag. Det skall väl vara mätta på allt här i världen. Varje söndagsmorgon skulle korkmattan i salen tvättas med skummjolk. Jag fick ligga på knä och tvätta mattor så ofta ibland så mina strumpor fastnade på knäna. Så all denna barntvätt som skulle kokas och strykas. När frun skulle byta blöjor skulle blöjorna läggas i ett stort fat, som skulle ställas ovanpå en kastrull med hett vatten. Jag måste öppna dörren då det kom besök till frun. Kvickt av med köksförklädet, på med ett litet förkläde under tiden jag skulle öppna dörren.

Visst trivdes jag, för även jag var ju mycket noga och ville ha ordning och reda. Viljan fanns — men orken. Jag var ju 175 cm lång med tunn benstomme och hade bara varit frisk i sju år.

Mitt herrskap hade skaffat en 20-årig prästdotter tills frun kom opp efter sin förlossning. Flickan skulle väl praktisera förstod jag efteråt. Hon kom resande men hon kunde ingenting, kunde inte ens steka en biff. Frun önskade ugnstekt gädda en gång. Jag hade varit ute och handlat. Under tiden hade hemhjälpen lagat till fisken. När jag kom hem ville min fru tala med mig. Vad jag fick höra var att hon lagt fisken orensad i en långpanna och givit frun att äta, när den var färdigstek. Hon var så upprörd. Flickan kom på en fredag och fyra dagar efter fick hon resa hem igen. Jag fick övertaga förtroendet. Jag klarade av alltsammans och fick det största beröm av både herrn och frun för matlagningen. Jag fick tio kronor i månaden för jag klarade av allt så fint.

Till sommaren hyrde mitt herrskap ett litet sommarnöje vid Mälaren. Grönvik hette bryggan. Det var att bära vatten från sjön för disk och tvätt. Herrn fick bära vatten från en brunn längre bort. Jag låg i köket. Så var det ett stort rum. Trägolvtäckning överallt. När jag hade knäskurat rumsgolvet varje vecka och det hade torkat skulle det sopas mycket noga. Så babytvätt varje dag, bar tvätten till båtbyggnaden för att skölja den. Det var jämnt knog.

Jag skulle fylla 16 år 1910. Mötte en gång två män, när jag kom bärande på mina hinkar. När de kom närmare mig, säger en av dem: »Titta här kommer Grönviks skönhet.» Jag var ej van vid sådana komplimanger. Jag rodnade förstås men gick vidare.

När jag var ledig för jag alltid hem till mina föräldrar på en båt som hette Idun. Den lade till vid Munkbron. Sista båten gick kl. 10 därifrån till Grönvik. Det tog bara en halvtimme. En söndag stannade ej båten vid Grönvik. Det var bara jag som skulle av där. Det var bara två hållplatser kvar till Nockebybro, sista stället. Jag tänkte då får jag gå den biten tillbaka, men styrmannen bad om ursäkt och erbjöd sig att följa mig dit jag skulle. Det var en mycket blyg, och ståtlig yngling på 22 år. Jag tackade för erbjudandet, fick veta att det hade han och maskinisten kommit överens om för att han skulle bli bekant med mig. Jag fäste mig vid denne man därför att han ej var framfusig eller fräck på något vis, så han fick veta vem jag var, arbetares barn båda två. Han var diskret och jag var likadan.

Men den som var orolig det var

min matmor. Det tog väl en halvtimme att gå hem, men hon kom aldrig ut i köket. Jag lade mig och tänkte ut en ursäkt att dom glömde lägga till vid Grönvik och att jag fick sällskap med en annan flicka. Jag kunde ej säga som det var. Man var ju aldrig i sällskap med varken pojkar eller flickor. Kände en flicka som hette Astrid. Hon hade även en plats och var granne i samma hus där mina föräldrar bodde.

Sen flyttade vi in till stan igen. Jag sade upp min plats. Det var de ej glada för. Det blev för ansträngande för mig. Min mor kom dit och talade med henne. Jag var där ett år, fick sen höra att det var ingen jungfru som var där mer än åtta dagar.

Så fick jag tillfällig plats, bara 14 dagar i samma hus. Under tiden hade mina föräldrar flyttat till Hornskroken 1 1 tr. Det var en trerumslägenhet utan tambur, varken gas, vatten eller slask. En vattenledning och vc fanns på gården. Men södersol var det, även en stor garderob, som fick delas av alla som bodde där. Min äldre syster och sväger, som gifte sig, fick stora rummet, mor och far ett mindre hörnrum. De måste gå genom min systers rum. Sen var ett litet rum, det kunde ej vara mer än 2 1/2 meter i fyrkant, med en kökssoffa, en byrå, ett litet bord framför fönstret, en s.k. kommod med handfat, en stol, allt inpå varandra. I köket fick ej kökssoffan rum. I köket fick endast matbord, en skänk och två stolar rum och en vedlär med två vattenhinkar. Det var ingång till stora rummet från förstugan. I köket fanns en hylla med krokar för kläder och hattar. I det lilla rummet bodde Judit,

4. En målarbåt i närheten av Nockeby. Foto i Stockholms Stads-museum.

5. Båtbryggan vid Munkbron. Foto i Stockholms Stads-museum.

6. Hornskroken
1908. Foto i Stock-
holms Stadsmuseum.

en av mina två systrar, som delade kökssoffan förut under alla åren. Syster Hillevi, som gifte sig, hade en portvaktsplats i Stadsgårdens nya hus, och syster Judit fick arbete på telegrafverket. Så gifte sig även hon. Då hyrde mor ut lilla rummet till ungarlar.

Ingen var storrummad av sig, men visst var det knogigt för mor och far, detta bärande av vatten och slask och hugga ved, elda med ved och kol i köksspis. Det fanns ingen tvättstuga men mor tvättade i köket, hade ej råd att sända bort den. Mor flyttade köksbordet in i ett rum, ställde en stor tvättbalja på två köksstolar. Hon kokte lutvatten i en stor järngryta och hällde på det heta vattnet

för att stå över natten. Mamma hade alltid vit och fin tvätt. Så bars tvätten ned i hinkar till gården för den måste ju sköljas och hängas där. Så kunde ju bara göras från tidig vår till sena hösten så länge kläderna kunde torkas ute. Det fanns ju heller ingen vind. Så skulle ju de manglas. Då fick far följa med och vara till hjälp.

Under tiden hade jag sökt en annan plats hos änkefru Wadstein, Hornsgatan 104 1 tr. Tre rum och stort kök med värmeledning, men diskplåt att skura med sand och mässingsvatten. Började där den 1 oktober 1910. Lönen var tolv kronor i månaden. Fick lära mig att steka en hel gås, göra den helt i ordning. Fru Wadstein var född i Skåne, hade en

7. Mangeln i Man-
hems tvättinrätt-
ning. Foto i Stock-
holms Stadsmuseum.

son som var affärsman. Han var gift och bodde på samma gata. De kom ofta och hälsade på. Det blev te och smörgås. Men så hämtade sonen henne till middag ibland. Då fick jag bli ledig. Då gick jag hem till mina föräldrar.

Brev växlades ibland med vännen från båten. Han bodde i Annero i Nockeby och gjorde sista mötet vid Göta livgarde. Han hette Robert Zetterberg och var född den 18 december 1897. Så fick min vän arbete på Lilla Essingen, Primus skulle byggas. Han var mycket stark, hade varit i en atletklubb, som han tillhörde och tränade ofta, hade även uppträtt en tid. Så slutade han med det. Det räckte med det tunga byggnadsarbetet. Utan

att jag visste om det gick han hem till min mor och far för att hyra det lilla rummet. På det viset kom vi att träffas oftare.

När jag varit ett år hos fru Wadstein fick hon hjärnblödning, fick två sjuksystrar i hemmet som turades om att vaka och sköta henne natt och dag. Jag låg i matsalen. Hon kryade på sig så småningom men blev aldrig helt återställd. Jag måste följa henne ut på någon promenad ibland. Sen dess var det jag som fick handla all mat, och laga den kunde jag, vanlig husmanskost.

Innan fru Wadstein blev sjuk var jag mer ledig. Då följde jag med mina föräldrar, syster och sväger och min yngsta syster till Tantolun-

8. Musikpaviljongen i Tanto-lunden 1906. Foto i Stockholms Stadsmuseum.

den, när det var musik från en paviljong en gång i veckan. En gång hade min mor gjort i ordning en klädkorg med mat och kaffe och porslin. Kaffepannan var väl inlindad i mycket papper och filt för att hålla kaffet varmt. Ingen sprit men vi var

glada och nöjda ändå. Musiken varade i två timmar. Det var många familjer som gjorde likadant och hade även sprit med.

Det var min sista plats som jag hade hos fru Wadstein, 2 1/2 år. Jag var förlovad med min vän Robert, och jag kan på heder och samvete erkänna att det var inget sexuellt förhållande mellan oss. Han var mycket lugn och blyg till sin natur och även jag. Jag var ej mycket upplyst. Ingen upplysning fick jag av mina systrar och föräldrar. Hade jag fått det hade mycket varit annorlunda. Efter förlovningen 1912 på midsommarafton var jag oskuld, men så småningom när vi träffades någon gång, för jag måste hjälpa min matmor i säng och ge henne te klockan 8 på kvällarna. Sen fick jag ej vara ledig. Då kom min fästman till mig på lördagskvällarna. Jag var då fyllda 18 år.

9. Berättaren vid 18 års ålder. Foto 1920.

Det var ingen stormande förälskelse. Jag var mycket passiv, förstod ej faran. Han var ju sex år äldre och hade bröder att tala med. Efter åtta månader blev jag i grossess. Aldrig drack vi sprit av något slag, en kopp kaffe i all enkelhet. Inget uteliv av något slag. Varken han eller jag hade den läggningen.

Den 1 april 1913 flyttade jag hem till mor och far, fick hyra hörnrummet. Vi tog ut lysning och gifte oss borgerligt den 14 juni. Men något festligt var det inte. När vi for ifrån borgmästarn och steg av spårvagnen vid Ringvägen så gick jag in till Hedströms bageri, Hornsgatan 104, och köpte för 75 öre kaffebröd. Min brudstass bestod av min svarta kjol och en ljusgrön enfärgad bomullsblus för fem kronor. Ingen bjudning. Min svärmor kom hem till oss en gång med två stycken röda filter, fick ett tacke av mina föräldrar, av min äldsta syster ett halvt dussin kaffeskedar, men det fick vi till julen. Av en annan syster fick jag två kyprade lakan, så mitt linneförråd bestod av fyra stycken lakan, sex stycken handdukar, några örngott. Sen tog vi på avbetalning en utdragssoffa klädd med tyg, fick en byrå och en gammal skänk av mor. Så handlade jag för min sista lön ett nattkärl, en stekpanna, en kastrull och några andra småsaker så pengarna tog slut. Efter en tid köpte jag på avbetalning en Singer symaskin som jag ännu kan sy på.

Jag var ej sjuk, hjälpte min mor att städa, bära vatten och slask och handla. Jag tog allt som det kom, och när vår Gösta var på väg att födas följde min mor med i bil till BB. Jag

var ej rädd, har alltid varit modig, så efter fem timmar var jag en mor. Han var född den 18 november 1913. Han var pigg och kry. Han kunde gå vid ett års ålder och talade som andra barn i den åldern, men så blev han hastigt sjuk en natt. Vi tog hem läkare. Då var han redan medvetlös. Det var brusten blindtarm. Han opererades ändå, men avled efteråt. Jag var då sedan tre månader i grossess igen.

Vill även tala om min sons begravning. Man hade ju inga pengar. Jag hade faktiskt fått ett par vigselringar, det var ju billigt då, men dem belånade jag. Mina föräldrar betalade kistan. Min svärmor lånade oss sina guldringar, som vi sedan måste lösa igen. Men mina egna fick vi aldrig råd med att lösa ut.

Min make arbetade då i Uppsala, var hjälpare åt en hissmontör där, så han hade fast anställning hos firman Graham Brothers hissfirma. Han hade 17 kronor i veckan att leva på, hyra rum och respengar hem ibland, en veckolön som jag och min son också skulle leva på, och tio kronor i månaden till hyra.

Jag kunde hushålla på tio kronor i veckan när jag var nygift. Jag handlade en stor kasse mat för fem kronor. Sillen kostade 35 öre kilo. Sen räckte fem kronor till nästa avlöningsdag. Det var enkel husmanskost, ej öl och sprit, inga främmande på mat. Det kunde ej få förekomma. Jag bakade rågsiktsbröd och vetebröd.

Så var det dags för mig den 10 juni 1915 att vandra till Södra BB. Min make följde mig kl. 6 på morgonen. Kl. 7 hade jag en dotter. Den

1 juli flyttade vi till Aspudden. Där var det vatten och slask inne och torrklosett, ej värme. Men det var på nedre botten så det fuktade. Vi fick se en annons i en port — det fanns lite varstans i Aspudden på den tiden. Då sade vi upp vår lägenhet och flyttade till Jarlagatan 37 2 tr.

Min make var utkallad till Oscar-Fredriksborg flera månader tidvis sen 1914. Jag hade sex kronor i veckan att leva på för mig och mitt barn. När vi bodde i Hornskroken räckte ej de sex kronorna i veckan. Det skulle ju vara ved och kol och fotogen, kunde ej betala de tio kronor till hyra mor skulle ha. Jag visste ej att det fanns socialbyrå, hörde talas om en förening. Jag gick dit. Jag fick 50 kronor. Jag gav mor 30 kronor för tre månaders hyra. Sen köpte jag en ylletroja och damasker åt min son, men sen blev han ju sjuk och dog. De fick min dotter använda sen.

Jag minns att när min make blev utkallad på Aspudden måste han belåna på pantbanken vid Hornstull. Han gick hela vägen med vår symaskin på axlarna. Det tog över halvtimmen. Han var ju mycket stark.

Det var ju ransoneringskort på matvaror. Man fick stå i köer långt ut på gatan om det var utdelning på en bit fläsk. Jag gjorde deg av rågmjöl och skar det i små bitar som jag rostade i ugnspannan och malde grovt på kaffekvarn. Det blev gott kaffe. Det var mer hälsosamt än allt annat. När det fanns saltströmming fick den ligga i vatten, så den nästan blev som färsk. Man fick lära sig att ha tålmod och fantasi.

Sen tog mobiliseringen slut. Vi flyttade över till Ekstigen 2 3 tr. Det var

en varm lägenhet. Min make var nu hissmontör i Stockholm. Ibland var det nattarbete. Aldrig semester, ej betalt för helgdagar. Det var smutsigt arbete, så det måste vara blåställt som måste tvättas efter 14 dagars användning. Ibland tvättade jag en hel vardagskostym på en lördag, hängde den på gården. Den var torr till på söndag. Då lagade jag den, om det var något trasigt och pressade den. Jag vet ej ens om det fanns någon kemisk tvättinrättning. Inte hade vi så många plagg att välja på i garderoben. Man fick handla på avbetalning, en kostym på 10—15 år att vara snygg i.

En gång tog jag itu med att sprätta sönder en gammal överrock. Sen borstade jag alla sömmar fria från damm och trådar, för min make hjälpte till med maten så jag fick ägna mig åt att sy på min maskin. När den blev färdig efter några dagar, då blev jag glad över att den blev så lyckad. Jag stickade för vintern aviga och räta strumpskrift, för det var kallt i byggen på vintern.

När vi hade stortvätt bar vi kläd-korgar till skogen nära vägen och hängde vår tvätt. Vi fick inget stulet. Ibland satt vi kvar en timme och vilade oss. Det var tungt att bära våta kläder. På vintern fick man hänga på en torkvind, och på sina vindskontor fick man hänga den dagliga tvätten när man hade småbarn.

Jag förde bok över utgifterna år ut och år in, men min make tittade aldrig på vad jag skrev. Han fick 75 öre om dagen med sig. Hans resa kostade 20 öre. Så fick han med sig sex limpskivor med ost och ett annat pålägg. Till frukost åt han tre smörgåsar och köpte en kopp kaffe på ett

café. Kaffe kostade 10 öre. Till middag kl. 1 köpte han en tallrik soppa och åt resten av smörgåsarna. Soppan kostade 25 öre. Han rökte alltid ett halvt paket cigaretter i veckan. Vi köpte en Stockholmstidning, någon gång en Allers familjetidning. Ingen lyx på något vis, aldrig en teater inne i staden. Några gånger gick vi till Västbergaparken, billigt inträde. Det enda vanliga nöjet var att koka kaffe och gå ut i en skogsbacke någonstans och njuta av lugnet och tillvaron.

Det fanns inget badhus i Aspudden, så varje lördag värmde vi vatten på spisen och borstade varandra på ryggen. Vi stod på rena skurtrasor. Så doppade vi handdukar i ljummet vatten och torkade bort tvällödder. Detta var lördagsnöjet. Vi drack en kopp kaffe och lade oss att sova. Vi var alltid i säng före kl. 10 varje kväll. Barn kan ju vakna 4—5 om morgnarna, så det blev alltid en lång dag. Ibland fick jag sitta oppe på kvällen och laga något plagg och sy i lösa knappar.

När min dotter var 17 månader tog jag hand om ett fosterbarn. Från 1917 t.o.m. 1920 hade jag tre stycken. Första barnet, Tore, kom ut på landet till en familj. Sen en flicka som hette Ann-Marie, som modern lämnade bort i ett för allt. Sen lilla Ingrid, som jag måste lämna ifrån mig på grund av sjukdom.

År 1919 fick jag spanska sjukan. Min make och fyraåriga dotter Majh fick den lindrigt, men jag fick 40 graders feber och lungsäcksinflammation. Kom till Maria sjukhus i 14 dagar. Jag var då två månader i grossess, men det blev missfall när

jag kom hem. Om ett år fick jag spanska sjukan igen, svår luftrörskattarr, kom till Åsö sjukhus i 14 dagar. Då hade jag det tredje fosterbarnet om hand, men då måste modern hämta det. Jag blev ju bättre men var ej stark. Min rygg började vara klen, hade värk ibland. Så fick jag hastiga hugg i hjärtat så jag vek mig dubbel, men sökte ingen läkare. Jag köpte acetylsalicylsyrepulver som jag tog i lingon. Det måste till sist bli varje dag för att kunna sköta mitt hem.

Jag fick arbete i tre månader som extra i Vinterviken för att stoppa dynamit för hand i pergamentspapper, sittande arbete. Då hade min mor hand om min flicka. Nästa sommar började jag med att inkassera livförsäkringar i Tryggs bolag, men jag orkade ej med att skriva nya försäkringar. Det måste man för att få vara kvar, hela Aspudden och till Fridhem ibland. Det var för arbetssamt.

Så om ett år fick jag spanska sjukan för tredje gången, mycket svårt i halsen. Man förstod ej att det kunde bli följdssjukdomar. Det var inga upplysningar i tidningar och råd som det är nu.

Efter någon tid sökte jag arbete i Barnängens bomullsväveri inom avsyningen av lakansväv och flanell, taga bort tråd som man sen fick med en stålkam skrapa ihop igen. Men jag var ej kry. Jag tog mitt pulver varje dag. Utav dem fick jag diarré. Jag förstod ej då att magen ej tålde vid att äta pulver varje dag. Jag slutade efter 14 månaders arbete. Det var 1925. Det tog en timme dit och en timme hem till Aspudden. Sen hade

man ju hemmet, make och barn. Sen jag slutade där såg jag till en pojke som var en fem år. Han skulle ha mat och tillsyn för tio kronor i veckan. Det var bara en månad.

Jag blev bekant med en fru Erika Dalgren som bodde i samma förstuga. De hade även ett rum och kök. Det var man och hustru och två barn som gick i skolan och en bror till fru Dalgren som låg i köket. Hon kallades Riken. Vi blev de bästa vänner under 35 års tid. Hon arbetade i hjälphus hos rika människor. Hon hade en stor städning i domänstyrelsen vid Munkbron i många år. Hon var 15 år äldre än mig. Hon var mycket trött och överansträngd. Hon kunde först gå till sin stora städning på 20 st. rum och förstuga, därifrån till andra familjer och tvätta stortvätt. Hon talade om för mig att hon var så slut och trött att hon måste lägga sig på en bänk i tvättstugan och vila en timme. Hon förstörde sig totalt med åren.

Varje år skulle det vara storrengöring i domänstyrelsens hus. Då fick jag följa med Riken till hennes avdelning på 18 st. stora rum. Vi var fyra fruar som arbetade sex timmar under en vecka, ibland längre. Vi fick en krona timmen. Det var högt i taket, genomgjutna mattor på golvet som ej var fernissade. Vi fick stå på höga stegar och damma stora bruna kuvert som ej fick flyttas utan dammas på varje sida där de stod packade intill varandra. Stora höga fönster. Alla mattor skulle knäskuras. Vi unnade oss en kvarts kafferast med smörgåsar till. Alla bord och stolar skulle tvättas. Det gjorde Riken själv för det var ju lättast, gjorde rent

karaffiner och glas. På ett år blev det ingrott. Så all denna cigarrök. Riken hann ju bara slängtvätta varje morgon och damma och sköta alla vattenbrickorna. Vi var alldeles slut i armar och ben. Min rygg blev totalt förstörd. Det var ju efter sen jag hade haft spanska sjukan.

Vi bodde 12 år i Aspudden, flyttade den 1 juli till en villa i Liseberg som var till uthyrning en bit ifrån en syster och sväger och mina föräldrar. Jag var då i grossess och fick en son som hette Rune, född den 11 december 1927. Det var tolv år mellan barnen. Han var så glad och pigg på alla vis, en riktig solstråle. Min make hade arbete vid samma firma och min far arbetade kvar hos grosshandlarfirman Hallmans. Ovanpå oss fanns en liten tvårumslägenhet. Där hyrde min kusin Harry med fru och dotter. Det var roligt att ha nära släkt intill.

Efter ett år var det dags att flytta igen, till Parkudden en bit därifrån. Ett rum och kök med värme i nybyggd länga med biograf intill. Min make skulle sköta eldning och städa biografen, för den hyrdes ut ibland till föreningar. Sen intill, vägg i vägg med vår bostad, var det rum för möten och för dem som ville hyra för att fira större fester. Då blev det ju inget vidare lugnt på något vis. Vi blev störda av alla fester från alla föreningar, och det var även spritfester. För detta arbete hade vi endast fri bostad och värme. Vi delade på telefon och lyse. Vi blev alldeles överansträngda, dåligt med sömnen och vår son var ju liten. Jag var ej stark och min make hade ju sitt arbete i staden som hissmontör. Vi sade

10. Berättaren stående i mitten med sin man Robert sittande framför och omgiven av två svågrar och en systerson. Flickan längst t. v. är dottern Majh. Foto 1927.

opp den platsen, packade och flyttade till Annero i Nockeby. Där bodde min makes mor och styvfar.

Min svärmor och svärfar flyttade till Annero 1889. Då var min make bara 1 1/2 år gammal. Det var så att min svärfar skulle göra i ordning en brunn på tomten, men han förkylde sig och fick lunginflammation och dog. Så blev hon ensam med sex barn. Hennes namn var Anna Zetterberg. Det var två gamla omoderna villor på tomten och en brygga i sjön. Min svärmor var ogift i sex år, innan hon gifte om sig med en snickare Johansson, som sedan byggde en bättre villa på tomten.

Min svärmor åtog sig främmande tvätt, till och med från regementen i

Stockholm. Hon tvättade även på vintern när barnen var små. Mor Anna var stark som en karl och det var även hennes söner, alla var dom arbetsvilliga. Min make tala om att när det kom tvätt från regementen fick pojkarna tömma alla fickor. Där kunde det finnas näsdukar och även några slantar. När tvätten skulle torkas fick två pojkar elda i spisen i den lilla stugan vid sjön. Så var det fullt med kläder upphängda. Så fick dom turas om och sova och elda vissa timmar på natten, för alla pojkarna fick lägga sig när det börja mörkna på eftermiddagen. När tvätt skulle sköljas i en vak på isen, så hade hon en hink med hett vatten i, som hon doppade händerna i ibland. Det var

11. Berättarens för-
äldrar. Fadern var
då 60 år och
modern 57.
Foto 1923.

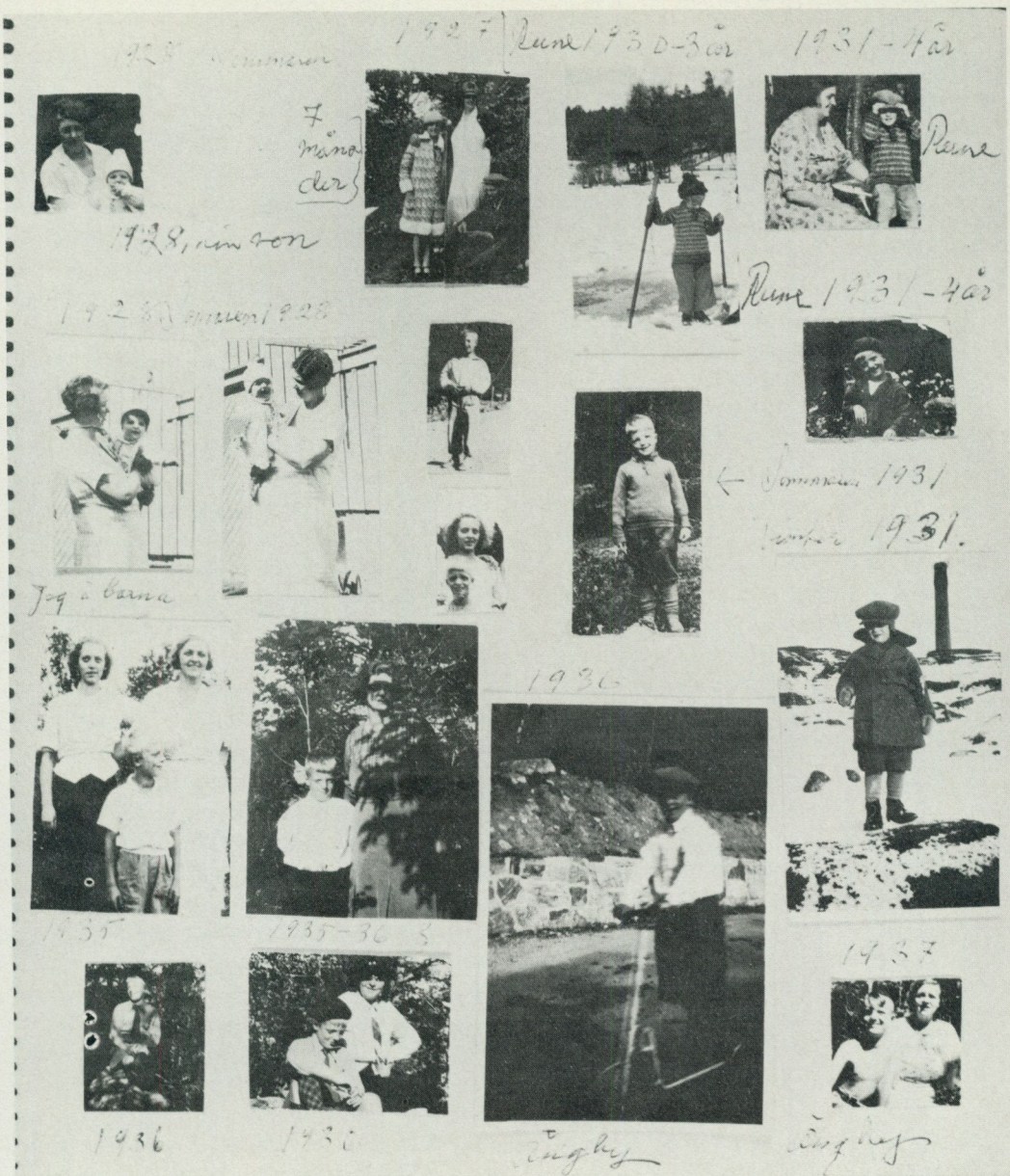
även ett uthus där det fanns en
mangel. Så hade hon även annan
privattvätt, som hon sedan själv bar
in till Kungsholmen hela vägen från
Annero. Hon hade även en gris, höns
och kycklingar som gick och picka
runt omkring. På vintern hade hon
den större stugan själv. Sen hyrde
hon ut den på sommaren och hade
sjöstugan själv. Med tiden hade hon
fruktträd, äpplen, plommon, päron,
krusbär och hallon. Men förmögen
blev hon inte.

Vi bodde två somrar och en vinter
i den stora stugan, 600 kronor om
året, så med eldning och respengar
för min dotter och make blev det
inget billigt. Så då var det dags att
flytta igen till en modern enrums-

lägenhet med matrum och badrum på
Tavastgatan 31 2 tr. med hiss. Det
var 1931. Jag hade aldrig sett på den
lägenheten, då hade jag aldrig hyrt
den. Mycket litet kök. Vår dotter var
16 år då och arbetade, så vi var fyra
personer. Lägenheter fanns det ju, så
det var att flytta igen till en stor
enrumslägenhet med sovalkov, kapp-
rum, hall, bad, större kök och mat-
rum. Den kostade 1.400 om året och
det var den värd, men min make
hade fått för sig att han skulle ha en
liten Ängbyvilla. Han hade en arbets-
kamrat som hade en villa i Ängby.
Jag ångrar mig än i dag att jag gav
efter för hans önskan. Det blev en
mindre lägenhet än den vi lämnade.
En liten enplans tvårumslägenhet
blev det. Han gjorde mycket själv
och fick även hjälp av kamrater.
Min make var duktig att både lägga
golven och måla och tapetsera och
även cementa alla golven i källaren,
men med det hade han hjälp.

Sommaren 1933 dog min fader, 69
år gammal. Han som alltid varit
frisk. Året därpå dog min svärmor,
73 år gammal. Mamma hade telefon
i Hornskroken. Vi hade det ej i Asp-
udden. I Ängby beställde jag telefon
1935, så min make kunde ringa hem
och tala om, om han skulle arbeta
över någon kväll ibland. Man blev ju
orolig när tiden gick och man inget
visste. Mina nerver började bli dåliga.

Under tiden vi byggde stugan och
han hade vänner som hjälpte till med
grunden och källaren och murningen,
då måste ju arbetarna ha mat. Då
gick hela lönen åt för varje vecka.
Då fick vi uppskov med skatten. När
väggarna skulle resas på stugan var
det tio män som var med. Alla skulle

12. En sida i familjealbumet.

ha mat. En stek på två kilo gick åt. Jag själv fick ingenting, men man fick ta något annat. Jag satt aldrig med vid det dukade bordet utomhus.

Min make hade 76 kr. i veckan. På det betalade han sin fackföreningsavgift, 4 kr. i veckan. Han fick behålla 15 kr. i veckan, därav 5 kr. i

respengar på bussen från Ängby, sen tian till kaffe och någon soppa. Så var man efter på skatten. Då drogs det av 15 kr. i veckan. De 42 kr, som var kvar skulle räcka till mat, lyse och gas, kol till värmepannan och kläder. Ibland fick han lite ackord, men vi hade inga pengar att spara. Jag bokförde som vanligt. Min make planerade aldrig i förväg över saker och ting. Det har jag måst göra även med papper och penna. Jag fick ingen uppmuntran att jag var duktig att hushålla, så vi passade egentligen ej så bra ihop. Vi kom överens om att skiljas den 1 jan. 1937.

Jag fick en mörk lägenhet på Hjärnegatan 6, ingen sol. Det var ont om lägenheter. Jag vågade ej ta en modern med bad eller hiss, men det hade jag behövt. Min son längtade till Ängby och sina lekkamrater, så jag ordnade att han fick komma till en koloni. Min dotter hade flyttat till sin fästman, så jag hade ingen hjälp. Min son skulle börja skolan igen den 22 augusti.

Genom annons i tidningen kom jag över ett rum och kök i andra hand. Det var i en tvårumslägenhet. Den beboddes av en fru som var änka med vuxen son och en inneboende. Hon hette fru Vidmark, men var själv sjuklig och måste komma in på Sabbatsbergs vårdhem. Då flyttade båda ungarlarna ihop i det ena rummet, så jag fick ett rum och kök för mig själv. Där fanns värmeledning. Jag skulle städa deras rum också. Så delade vi på lyse och telefon och 700 om året i hyra. Det var på Götgatan 97 1 tr. Sen åtog jag mig att tvätta strumpor och näsdukar och ibland pressa ett par byxor. Jag fick tio öre

paret för strumporna, fem öre styck för näsdukarna och 1.50 för pressning av byxorna. Så måste jag ha hand om förstugan. Det ingick i hyran. Inte var det bra för min värkande rygg, men min son trivdes och det var huvudsaken. Han var ofta i Årstaskogen och lekte och sprang. Han var då tio år gammal. Så fick han en cykel av far. Den blev han väldigt glad för. Min dotter gifte sig samma år. Hon arbetade på en kexfabrik i Gamla stan.

När jag bodde på Götgatan 97 hade jag varje dag utom söndagar ett arbete hos ett gift par på samma gata. Båda arbetade hela dagarna. Frun hade ej tid att intressera sig för matbekymmer, så herrn i huset ringde mig när jag kommit till platsen varje dag, och vi två bestämde vad jag skulle handla och laga för mat till middagen. Så skulle jag städa en stor enrumslägenhet, bädda sängar, ha dukat och i ordning till herrskapet kom hem, stoppa strumpor och tvätta veckotvätt, stryka kläder. För allt detta fick jag 50 kronor i månaden för nio timmars arbete. Jag var där i två månader. De ville ha mig kvar. Jag stod ej ut längre.

Våren 1938 träffade jag en grannfru som städade förstugan. Hon talade om för mig att hon hade ett sommarställe i Rydboholm. Ovanpå deras lägenhet fanns ett rum till uthyrning för 30 kronor för tre månader. Jag tänkte på min son, sade opp min lägenhet, fick ställa in mina möbler i min grannes vindskontor. Jag packade ordentligt för de skulle sedan tagas ner igen för nästa flyttning den 1 oktober, för jag ville ha en annan lägenhet för mig själv. Grannfrun

13. Skräddarmästare Ernst Fritz.

hade Dagens Nyheter, så jag tittade i den tidningen om lägenhet. Fick för mig att jag skulle hyra ut rum och på det viset bo gratis.

Det fanns en trerumslägenhet på Högbergsgatan 30 1 tr. över gården. Jag for med båten in till Stockholm kl. sex på morgonen, träffade en vicevärd och bestämde mig för den. Jag ville klara mig själv, förstod ej att jag kunde få hjälp från de sociala myndigheterna när jag inte var frisk. Skulle ej ha hyrt denna arbetssamma och omoderna lägenhet. När jag så småningom fick upplysning att jag kunde gå till sociala byrån på Erstagatan 36 och få hjälp, då blev ju bekymren lite lättare.

Men nog blev det arbetsamt att ha uthyrt. Det fanns ju korkmattor överallt, men av de ungdomar som hyrde rum var en del ej renliga av sig. Ej gick dom och bada, för lakanen var smutsiga på åtta dagar, handdukar likaså, så det var att byta inneboende ofta.

Jag bodde kvar cirka tre år. Jag fick taga reda på mycket smuts efter föregående hyresgäster. Min son var 12 år. Det blev en tvårumslägenhet ledig i samma förstuga, så min son fick ett ensamt litet rum. Han fick ej dela rum med mig för att han var en pojke. Men denna lägenhet måste helt och hållet repareras. Det tog en månad.

Min son hade nu konfirmerats, hade en plats inom Svenska Handelsbanken som springpojke inomhus. Han tyckte ej att det var något arbete. När han var elva år hade han kommit överens med en god vän att taga värvning vid pansarregementet i Strängnäs. De hade fina betyg, men Rune tyckte ej om militärlivet och någon polis ville han ej bli. Efter tre år var han hemma igen. Arbete fanns det alltid.

Under tiden min son var i Strängnäs sökte jag ett arbete hos en skräddar på Götgatan 17. Jag ville gå till och från, men där behövdes en kvinna som lagade hans mat, svarade i telefon och städa och damma, gå och handla mat, sybehör, kemisk tvätt, så det blev heldagsarbete. Min gamla rygg hängde med, men jag måste ju vila mig där. Han var så glad för den hjälp han fick. Han ville ha mig kvar, så jag flyttade dit. Det var bara en tvårumslägenhet med verkstaden i stora rummet. Värddinnan i huset

14. Brudparet
Fritz 1944.

trodde att vi var fästfolk och ford-
rade att vi skulle vara gifta, men det
var ingenting av kärlek mellan oss
utan vi var goda vänner. Han var
tolv år äldre än mig, en arbetsmyra
av högsta grad, hade prostatabesvär
och jag hade mina besvär. Jag ville
vara honom till hjälp. Vi gifte oss i
alla fall för att vara värdinnan till
lags. Jag har aldrig fått erfara så
mycket tacksamhet och så mycket
vänlighet i hela mitt liv som jag fick
utav honom, så stor förståelse för att
jag måste vila min gamla värkande
rygg varje dag. Bägge två ökade vi
i vikt tio kilo var. Vi trivdes tillsam-
mans. Vi gick på bio varje lördags-
kväll, men endast på Söder.

Han var mycket duktig i sitt arbe-
te, omtyckt av människor i Nyköping
där han haft större rörelse en tid.
Han hade haft en mycket sjuklig
hustru och fem barn. Hans far tving-
ade honom att lära sig sy när han var

tolv år. Han gifte sig ung, satt i kö-
ket och sydde och barnen omkring.
Så var han helnykterist.

Det började bli dåligt med bra
tyger i affärerna, så många kunder
ville vända sina kostymer som det
var prima tyger i. Så det var för mig
att sprätta sönder dem, borsta och
skrapa alla sömmar. Överrockar syd-
des om till kappor, kostymer syddes
om till dräkter åt deras fruar. Dom
blev så tacksamma och glada. Min
make tog ej betalt för sprättningen
som jag gjorde. Att sy en kostym tog
fyra dagar. Det tog han 70 kronor
för. Arbetstiden kunde vara från sju
på morgonen till tio på kvällarna om
vintrarna. Så både han och jag fick
slita för kronorna. Men det gick ej
längre än fem år. Då var han tvungen
att åka till Södersjukhuset för att
operera sig för prostata. Han var för
utarbetad och klen. Han hade sans i
tre dagar men klarade ej krisen utan
avled den 30 oktober 1948, 69 år
gammal.

Hans barn kom resande från Ny-
köping till begravningen, så jag hade
frukost i ordning åt dem. Så reste de
hem efter begravningen.

Vi hade fört bok över utgifter och
inkomster varje dag. Någon skatt
räckte det ej till. Han betalade 50 kr
i månaden för sin förra fru, betalade
för mig på sjukhus och vilohem och
läkare och medicin. När jag blev
änka fanns det 2.000 kr på en spar-
banksbok, som jag måste börja taga
ut på till räkningar, hyra och mat.

Nu fick jag tänka på mig själv. Jag
var totalt slut i nerver och rygg. Hör-
de talas om en specialist på Söder-
sjukhuset för ryggar och beställde tid.
När jag kom dit fick jag kläda av mig

naken, fick vända mig runtom, och han yttrade då: »Ja, den här ryggen vill väl helst ligga raklång.» Det var allt, ingen medicin, men han ordnade förtidspension. Jag fyllde då 60 år. Att det fanns chiropraktorer fick jag reda på efteråt. Det kostade då bara 8 kr för varje gång. Det gjorde underverk, men på grund av att min rygg är så lång och så snedväxt, så var den svår att bota.

Jag bodde kvar på Götgatan till 1955. Det var en mycket kall och arbetsam lägenhet. Jag flyttade till Kungsholmsgatan 64, modernt med bad och pentry. Det var lite konstigt att bara vara sig själv, göra som jag ville, äta och sova ensam. Det har jag lärt mig att värdera. Det går utmärkt. Men den här lägenheten var mitt emot elektricitetsverket. Det var rökigt och otrevligt. Jag flyttade till S:t Eriksgatan 55 3 tr åt gatan. Jag kände ej till hur mycket trafik det var där. Det var aldrig lugnt om nätterna, flera olyckshändelser på dagen, som jag ej orkade med. Så var det dags att flytta igen till Söder på Slipgatan 1 5 tr med balkong. Där var åtta familjer på varje plan, så det var ganska påfrestande, när barnen lekte och rasade och skrek i förstugan. Men den dam som bodde där förut talade ej om för mig att det var slagsmål varje fredagskväll vägg i vägg där jag sov, så det var ej roligt, kunde ej somna. Det var maken som slog sin fru, stälpte omkull möbler, så jag hade verkligen otur, och vårdinnan sade ej upp dem. Även andra grannar klagade på dem.

Nu var jag tvungen att gå till Sociala byrån och be om hemhjälp, orkade ej med golv och tvätt. Jag skulle ha gått för länge sen, så har jag ej blivit

så utsliten. Men den härliga balkongen var en stor tröst. För första gången i mitt liv fick jag ägna mig åt blom-mor. Har aldrig haft det så härligt, men för grannens skull var jag tvungen att flytta. Jag fick se en annons i DN att en dam ville ha lägenhet i Stockholm för sitt arbetes skull och jag ringde. Det var intill Huddinge station, men även där var det åtta familjer i förstugan, annars var det bra på alla vis. Men så träffade jag en dam som bodde vid Kvarnbergsplan och ville byta sin liknande lägenhet, och då passade jag på. Vi kom överens om att byta. Hon ville bo nere i city, där hon hade sina bekanta. Det förlorade jag ej på, jag stortrivs här. Jag har bott här nu i sju år. När jag flyttade hit var huset bara tre år gammalt. Här är det bara tre dörrar i förstugan med min. Intill huset ligger en skogsbacke med granar och tallar, lek-park för barn. Efter 10 år får man full reparation, så det skall jag få nu på värkanten. I mitt rumsfönster har jag pelargonier. Jag har ljus kokvrå, kyl-skåp, elspis, stort badrum, goda utrym-men, så här vill jag bo kvar tills jag dör. Har hemsamarit tre gånger i vec-kan, två timmar gången. Har läkare i huset intill och även en Kiplers mat-butik. Helt nyligen har vi fått en häl-sokostaffär nere i city. Jag har varit 99 procent vegetarian i tolv år. När jag slutade med värktabletter och övergick till annan kost försvann min äggvita och mina diarréer. Det är mycket att vara glad för. Så går jag även till en chiropraktor här i Hud-dinge för att få lindring. Helt bra kan jag aldrig bli, men behandlingen gör stor nytta. Sen har jag fått nästan fria taxifärder, kostar tre kronor in-

15. Lilly Fritz i
sin lägenhet i
Huddinge 1967.

om tremilsgränsen. Kan taga mig ner till porten ensam till taxi utanför, så nog är det skillnad vad samhället gör mycket för sjuka och handikappade nu, fast jag ej kan vara med på allt det som förekommer.

Men livet har gått vidare. Nu är

det 1971. Jag gladde mig alltid åt allt jag kunde uträtta och vara till nytta och glädje för andra. För mig har hemmet varit allt. Dans och uteliv och nattsudd låg ej för mig, någon gång en bio. En stor vän av naturen var jag, av det lilla jag fick erfara.

Kommentar

I Nordiska museets rika samling uppteckningar av personer ute i landet kan man urskilja två huvudgrupper. Den ena utgöres av svar på utsända

frågelistor i vissa bestämda ämnen, som vederbörande har att punkt för punkt besvara. Den andra gruppen utgöres av yrkes- och folkrörelseunder-

ingen uppbygning. Lick jag av mina systers
älskade, hade jag fått det, hade mycket
 varit annorlunda. Efter förlovingen 1912
 på middagsaffon var jag oskild, men så
 småningom när vi träffades någon gång,
 för jag måste bjuda min matmor i säng
 å ge henne the klockan 8 på kvällarna.
 Sen fick jag ej vara ledig, då kom min
 förälskan till mig, på lördagskvällarna.
 Jag var då fyllda 18 år den 5/8 1912.
 Det var ingen stormande förälskelse, jag
 var mycket passiv, förstod ej faran, han
 var ju sex år äldre, å hade bröder å sista
 med, men efter 8. månader blev jag i
 grossen. Alldrig drack vi sprit av något slag,
 en kopp kaffe, i all enkelhet, inget ute
 liv av något slag, ~~utan~~ han eller jag hade
 den lagningen. Den 1/4 1913 flyttade jag hem
 till mor å far, fick fyra hönserummet, vi tog
 ut lysning, och gifte oss borgligt den 14/6 1913.
 Men något festligt var det inte, när vi for ifrån
 Borgmästaren och steg av spårvagnen vid Ring-
 vägen, så gick jag in till Håkons bageri
 Skansgatan 104, och köpte för 75. ore kaffe-
 bröd, så det var inget märkvärdigt med det,
 min brudtass bestod av min svarta kjol, och
 en ljusgrön enfärgad bomullsblus för 5. kr till,
 ingen bjudning, inga någryn hagla kring,
 kronen, ingen lyckönskan från någon, ingen
 brudbukett i min hand, inga telegram,
 min svärmor kom hem till oss en gång

sökningar, i vilka deltagarna uppmanas att skriva ner sina minnen fritt, endast vägleda av vissa stolpar som anger vad museet anser vara av intresse. Vid sidan av dessa två huvudgrupper finns en tredje mindre grupp av uppteckningar, gjorda av personer som, delvis under inflytande av museets tidigare publicerade minnen, helt spontant nedtecknat sina levnadsöden och erbjudit dem till Nordiska museet. Två sådana minnen har redan publicerats i museets pocketserie Normus. Till denna grupp hör också Lilly Fritz. Hennes minnen återges här i någon förkortning. De långa sjukdomsskildringarna har skurits ner avsevärt och

de många allmänna reflexionerna kring gammal och ny livsföring har utelämnats helt. Eftersom fru Fritz utan ändringar skrivit ner sina minnen som tankarna kommit, innehåller skildringen många upprepningar, och den kronologiska ramen bryts av episoder som hör hemma i annat sammanhang. För underlättande av läsningen har det varit nödvändigt att strama till dispositionen. Stavning och interpunktion har normaliserats. I övrigt har stilen bibehållits så långt det varit möjligt. Fru Fritz lever fortfarande och har sedan dessa minnen nedskrivits ännu en gång flyttat till ny bostad.

Ernst-Folke Lindberg